

«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ Իրանահայ համայնքի դպրոցները

ԱՌԱՐԿԱ Պատմություն

ՀԵՂԻՆԱԿ Գոհար Միքայելյան

ՄԱՐԶ Կոտայք

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ Հրագրանի թիվ 7 միջնակարգ դպրոց

Բովանդակություն

1. Ներածություն
2. Իրանահայ համայնքի պայրոցները
3. Եզրակացություն
4. Գրականության ցանկ

Ներածություն

Իրանում կողմ կողմի ապրում են տարբեր ազգություններ և կրոնների հետևորդներ՝ իրենց ուրույն մշակույթներով, հավատալիքներով և ավանդույթներով, ինչը ստեղծել է գեղեցիկ և ներդաշնակ մշակութային և արժեքային համադրություն: Համադրություն, որի արդյունքում ստեղծվել է Իրանի ժողովուրդների անփակտելի միասնությունը: Իր աշխարհագրական դիրքի, պատմական անցյալի, յուրահատուկ հասարակական և մշակութային կառուցվածքի բերումով, Իրանը եղել է տարբեր ֆազաֆակրթությունների ապաստան, ուր ծաղկել ու արմատ են նետել տարբեր մշակույթներ, ֆազաֆակրթություններ և կրոններ:

Իրանահայ համայնքը Իրանի ազգային փոփոխություններից ամենախոշորն է: Իր գոյության ընթացքում համայնքի գոյատևման գլխավոր առանցքը կազմել է ինֆլույան, լեզվի և մշակույթի պահպանությունը:

Իրանի հետ հայերի տնտեսական, ֆազաֆական ու մշակութային կապերը հատկապես սերտացել են Պարթև Արշակունիների թագավորության ժամանակաշրջանում (II–III դարեր): Հայկական առաջին գաղթավայրերն այստեղ կազմավորվել են 360–370 թթ., երբ Սասանյան Շապուհ II թագավորը հազարավոր հայերի բռնությամբ գաղթեցրել է Իրան (Խոզդիստան և այլուր): Այդ բռնագաղթը շարունակվել է նաև հետագայում. հիշատակելի է առանձնապես 1604–1605 թթ. բռնագաղթը՝ «մեծ սուրբունը», երբ Շահ Աբբաս I-ը Իրան բռնագաղթեցրեց շուրջ 300 հզ. հայ՝ նրանց բնակեցնելով հատկապես մայրաքաղաք Սպահանի շրջակայքում, որտեղ նրանք հիմնեցին Նոր Ջուղա քաղաքը՝ ի հիշատակ իրենց հայրենի Ջուղայի (այժմյան Նախիջևանի տարածքում): Հայերն այստեղ գրավել են գինեգործությամբ, կյուսնությամբ, ոսկերչությամբ, ակնագործությամբ: Իրանահայերն անժխտելի դեր ունեն երկրի հասարակական-ֆազաֆական կյանքում. նշանավոր դեմքերից են Միրզա Մելիքան խանը, Ենիկոլոպյանները, Դավիթ խան Դավթյանը և ուրիշներ: Իրանի Սալմաստ գավառի Փայաջուկ գյուղում է ծնվել մեծանուն գրող Բաֆֆին:

Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանի տիրապետության տակ անցնելուց հետո, Թուրքմենչայի պայմանագրի 15-րդ կետի (մտցվել էր ուսու գրող- դիվանագետ Ա.Ս. Գրիբոյեդովի առաջարկությամբ) համաձայն, 1828–1830 թթ. Իրանից շուրջ 45 հզ. հայ վերադարձել է Երևանի և Նախիջևանի նահանգներ: 1946–1947 թթ. և հետագայում իրանահայերի հայրենադարձությունը շարունակվում էր, բայց Իրանի հայ համայնքը ցայսօր գոյատևում է և ներկայումս Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ամենախոշոր (շուրջ 80 հզ.) հայ համայնքներից է: Հայերը բնակվում են հիմնականում Թեհրանում, Սպահանում, Թավրիզում, Ուրմիայում, Ահվազում, Սալմաստում, Ղազվինում, Ռեստում և այլուր: Հայաստանյայց առաֆելական եկեղեցին Իրանում ներկայումս ունի 3 թեմ՝ Ատրպատականի, Թեհրանի և Սպահանի: Գործում են հայ առաֆելական, կաթոլիկ ու ավետարանական եկեղեցիներ, որոնցից 8-ը՝ միայն Թեհրանում:

Ներկայումս երկրում գործում են ավելի քան 25 ազգային դպրոցներ և մանկապարտեզներ: Կան նաև 30-ից ավելի հայկական կազմակերպություններ, որոնց գործունեության գլխավոր նպատակը հայապահպանությունն է: Իրանում առաջին

հայերեն պարբերականը՝ «Շավիղը», 1894 թ. Թեհրանում հիմնադրել և առաջին խմբագիրն է եղել հայտնի թարգմանիչ Հովհաննես խան Մասեկյանը: Մինչև օրս հրատարակվել են ավելի քան 80 անուն հայերեն պարբերականներ: Ներկայումս լույս են տեսնում «Ալիֆ», «Լույս», «Արաբս», «Ապագա», «Պայման» պարբերականները, գործում է «Նայիրի» հրատարակչությունը:

Թեհրանի և Սպահանի համալսարաններում կան հայագիտական ամբիոններ:

Իրանահայերը որոշակի ավանդ են ներդրել ոչ միայն հայ ազգային, այլև իրանական մշակույթի տարբեր ոլորտների՝ գրականության, թատրոնի, կինոարվեստի, պարարվեստի, կերպարվեստի, հարտաբաղետության զարգացման գործում: 1920-ական թվականներին Ե. Ավետիսյանը Թավրիզում ստեղծել է Իրանի բալետի առաջին ստուդիան, որը 1945 թ. փոխադրվել է Թեհրան, վերածվել պարարվեստի դպրոցի: Իրանում կինոգործի սկզբնավորողները եղել են հայ արվեստագետները: 1912 թ. Արտաշիր խանը (Պատմագրյան) Թեհրանում բացել է Իրանի առաջին կինոթատրոնը: Առաջին գեղարվեստական ֆիլմը նկարահանել է Ավանես (Հովհաննես) Օհանյանը («Աբին և Ռաբին», 1930 թ.):

Սույն հետազոտական աշխատանքի նպատակն է ներկայացնել իրանահայ համայնքի կրթական կյանքը, դպրոցների գործունեությունը: Իր գոյության ընթացքում այս համայնքի գոյատևման գլխավոր առանցքը կազմել է ինժեներության, լեզվի և մշակույթի պահպանությունը:

Իրանահայ համայնքի դպրոցները

Ինչպես սիյուռնի մյուս համայնքներում, Իրանի հայ համայնքում ևս հայապահպանման գործում մեծ դեր են խաղացել հայկական դպրոցները: Իրանահայ համայնքում դպրոցափոխությունը ունի հին ավանդույթներ: Դեռևս XVII դարի 30-ական թթ. Խաչատուր Կեսարացու ջանքերով Նոր Ջուղայում բացվել է դպրոց, որը ժամանակակիցները կոչել են համալսարան կամ հեմարան: Համայնքում առաջին աշխարհիկ դպրոցները ստեղծվել են XIX դ. առաջին կեսերին, Նոր Ջուղայում 1833 թ., Թավրիզում՝ 1835 թ., իսկ Թեհրանում 1870 թ.: Առավել հայտնի են Նոր Ջուղայի «Ազգային կենտրոնական» (1880), Թավրիզի «Արամյան» (1835), «Հայկազյան» (1882), «Թեմական կենտրոնական» (1909), Թեհրանի «Հայկազյան» (1870) դպրոցները: Մինչ այդ, իրանահայ

համայնքում գոյություն են ունեցել այսպես կոչված «խալիֆայական» դպրոցներ, որոնք սկիզբ են առել դեռևս XII-XIII դարերում: Այս դպրատուն-վարժարանները տեղավորված էին եկեղեցիների ու վանքերի խցերում և կրոնական բնույթ ունեին:

Ուսումնական գործը հետ չէր մնում նաև գավառներում, ուր սկսած XIX դ. վերջերից բացվեցին տասնյակ դպրոցներ: 70-ական թվականներին արդեն դպրոցներ կային Սալմաստի Հաֆթվան, Փայաջուկ, Ղալասար գյուղերում: Դարի վերջին և XX դ. սկզբին դպրոցներ բացվեցին Մարաղայում, Ուրմիայի, Մակուի և Ղարապաղի մի քանի գյուղերում, Համադանում, Ղազվինում, Մաշհադում, Սուլթանաբադում, Ռաշտում, Էնզելիում և այլուր:

Իրանի հայկական դպրոցները իրենց վրա կրում էին Կովկասի կրթական կենտրոնների ազդեցությունը: Հայկական դպրոցների օրինակին հետևելով, պարսկական առաջին եվրոպական տիպի դպրոցը հիմնվում է Թավրիզում 1888 թ.: Սակայն տգետ ամբոխը հարձակվում է դպրոցի վրա և ավերում շենքը: Ուստի նոր տիպի (եվրոպական) դպրոցներ Իրանում բացվում են միայն 1898 թվականից: Իրանում հայկական ազգային դպրոցներին իրավական երաշխիք էր տրված Շահերի մի քանի ֆիրմաններով ու փաստաթղթերով: Իրենց սկզբնավորման օրից (XIX դ. 30-ական թթ.) մինչև 1936 թ. մի ամբողջ դար հայկական աշխարհիկ հանրակրթական դպրոցները համաձայն այդ երաշխիքների ունեցել են ներքին ինքնավարություն:

Այդ իրավունքի արտահայտությունն են եղել սեփական ուսումնական ծրագրերը, հայերեն լեզվով ուսուցումը: Դպրոցները ստեղծվում և պահվում էին ծխականների միջոցներով և ղեկավարվում էին թեմական կամ համայնքային խորհուրդների ընտրած հագաբարձությունների կողմից: 1905-1911 թթ. սահմանադրական հեղափոխության հետևանքով ընդունված Իրանի սահմանադրությամբ, ճիշտ է սահմանափակ ձևով, երաշխավորվում էր ազգային դպրոցների գոյությունը: Այսպես, Հիմնական օրենքի «լրացումների» 19-րդ հոդվածում խոսվում է ժողովրդական միջոցներով դպրոցների հիմնադրման մասին:

Սակայն չնայած այս երաշխիքին, ինչպես արդեն նշել ենք, պետության կողմից այլազգիներին «պարսկացնելու» քաղաքականություն իրագործելու նպատակով 1936 թ. Ռեզա Շահը հրամայեց փակել ինչպես հայկական, այնպես էլ կրոնական այլ փոքրամասնություններին պատկանող դպրոցները: Սակայն իրանահայ համայնքը չհաշտվեց դրա հետ:

Տվյալ իրադրության պայմաններում անհրաժեշտ էր վարել ճկուն քաղաքականություն՝ իրավիճակից նվազագույն կորուստներով դուրս գալու համար: Հայկական բնակավայրերում սկսեցին կազմակերպվել հայաց լեզվի դասընթացներ, որոնք կոչված էին փոխարինելու հայկական դպրոցին: Ռեզա Շահի գահազուրկ արվելուց հետո հայկական դպրոցները 1942-1943 թթ. վերստին հնարավորություն ստացան շարունակելու իրենց գոյությունը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին և հետպատերազմյան շրջանում դպրոցական շինարարությունը հատկապես մեծ թափ ստացավ Թեհրանում, որի բնակչությունն արագ աճում էր:

Այդ տարիներին դպրոցական նոր շենքեր երևան էկան նաև Իրանի այլ ֆաղաֆներում՝ Աբադանում, Մաշհադում, Ռաշտում և այլն: Հայկական դպրոցների վերականգնումը ձևականորեն իրականացվեց Թավրիզի թեմի առաջնորդ, արքեպիսկոպոս Ներսես Մելիք-Թանգյանի՝ Իրանի նոր շահ Մոհամմադ Ռզա Փահլավիին հղած միջնորդության շնորհիվ:

Իրականում դպրոցների վերաբացման պատճառը երկրում ստեղծված դրական տեղաշարժերն էին, որոնց ճնշման ներքո կառավարությունը հարկադրված էր վերացնել ազգային դպրոցների արգելքը: Վերականգնելով համայնքի՝ դպրոցների վերաբերյալ ունեցած իրավունքները, իրանական կառավարությունը միաժամանակ դրանցում պարտադիր կարգով մտցրեց Իրանի լուսավորության մինիստրության տարրական դպրոցների ծրագիրը:

Այդ ծրագիրն ընդունելու հետևանքով հայկական դպրոցներում ուսուցման հիմնական լեզուն փաստորեն կրկին դարձավ պարսկերենը: Այլ կերպ ասած, հայկական դպրոցները «հայկական» էին միայն առակերտների կազմով, իսկ սնօրենները և ուսուցիչներն մեծ մասը պարսիկներ էին: Դասավանդումը կատարվում էր պարսկերենով, իսկ մայրենի լեզվի ուսուցումը դուրս էր ծրագրից: Հայկական դպրոցներում ծրագրից դուրս թույլատրված էր միայն հայոց լեզվի և կրոնի ուսուցումը: Այդ երկու առարկաներն էլ մտցվեցին ոչ պարտադիր առարկաների շարքը: 1946 թ. Թեհրանի թեմական խորհրդի միջնորդությամբ կրոնը ճանաչվեց որպես պարտադիր առարկա:

Սակայն հայոց լեզվի վերաբերյալ իշխանությունների որոշումը փոփոխության չենթարկվեց: Թավրիզի ազգային դպրոցները փակ մնացին 20 տարի և միայն 1956-1957 թթ. կրկին վերսկսվեցին պարապմունքները: Գավառական ֆաղաֆներում, որտեղ չկային ազգային դպրոցներ, հայ առակերտները հաճախում էին պարսկական դպրոցներ:

Նրանք գրկված էին հայոց լեզվի և հարակից առարկաների ուսուցումից: Համայնքի թեմական մարմինների վրա էին ընկած «հայկական» դպրոցների նյութական բազայի պահպանման ու ամրապնդման, դպրոցական շենքերի կառուցման և այլ կարգի հոգսերը: Սեփականության իրավունքների տեսակետից այդ դպրոցները համայնքի սեփականությունն էին:

Ընդհանուր առմամբ 1970-ական թվականներին Իրանի հայկական դպրոցների նյութական վիճակը ծանր էր, որովհետև միջոցները հիմնականում գոյանում էին ուսման վարձից, ունենոր մարդկանց նվիրատվություններից, կտակներից և այլն: Իրանի հայկական դպրոցներում ուսուցումը տարվում էր արևելահայերենով: Ուսուցումը եռաստիճան էր, դպրոցներին կից գործում էին մանկապարտեզներ:

1960-ական թվականներին Իրանի ազգային դպրոցների թիվը 50 էր, որոնցից 23-ը՝ Թեհրանում, իսկ 27-ը՝ երկրի մյուս նահանգներում: Իրանում հայ երեխաները, բացի ազգային դպրոցներից, սովորում էին նաև ամերիկյան, ֆրանսիական, գերմանական և այլ միսիոներական դպրոցներում: Թեհրանում գործում էին արական Սան Լուի և իգական՝ Ժաննա դը Արկ ֆրանսիական դպրոցները: 1978-1979 թթ. հեղափոխությունից և Իրանի Իսլամական Հանրապետության կազմավորումից հետո, կրթական համակարգը Իրանում որոշակի փոփոխությունների

ենթարկվեց: Դա նախ և առաջ կապված էր 1980 թ. հունիսի 13-ին հռչակված «Իսլամական կուլտուրական հեղափոխության» հետ:

Մտակվեց «կրթության իսլամականացման» հայեցակարգ, որը բաղկացած էր երկու հիմնարար սկզբունքներից՝ ուսումնական պրոցեսի ձևի փոփոխություն և ուսուցման բովանդակության փոփոխություն: Ուսումնական պրոցեսի ձևի իսլամականացման հասկացության մեջ մտնում էր վարժի և բարոյա-էթիկական նորմերի բնագավառում իսլամի բուրն պատվիրանների պահպանման անհրաժեշտությունը: Թեհրանի կրթական և ընդհանուր վարչության շրջաբերականով բուրն պրոցեսները հայտարարվեցին պետական: Սակայն կրոնական փոփոխումները թույլատրվեց ունենալ իրենց պրոցեսները, որոնք այլ պրոցեսների հետ ունեին համանման պայմաններ, բացի այն, որ ծրագրից դուրս մայրենի լեզվով կարող էին դասավանդվել լեզու և գրականություն, ինչպես նաև կրոն:

Ոչ մուսուլման աշակերտներին իրավունք էր տրվում, ցանկության դեպքում, սովորել պարսկական պրոցեսներում: Տարբեր կառուցվածքային փոփոխությունների իրականացման հետ միաժամանակ, 1980-1985 թթ. կրթության «կուլտուրական հեղափոխության» շրջանակներում, պրոցեսների և բուհերի ուսումնական ձեռնարկների ու դասագրքերի մեծ մասը նորացվեց: Տարրական պրոցեսի համար կազմվեց «Իսլամական մշակույթի և կրոնական դաստիարակության վերաբերյալ» դասագիրք, ինչպես նաև նմանատիպ դասագրքեր կրոնական փոփոխումներին համար (համաձայն ԻԻՀ Սամհանադրության, իսլամի հետ միաժամանակ Իրանում պաշտոնական կրոններ են համարվում նաև քրիստոնեությունը, հուդայականությունը և զրադաշտականությունը որպես «գրոց կրոններ»):

Նշանակալից փոփոխությունների ենթարկվեցին նաև դասագրքերի գաղափարական հիմունքները: Շահական վարչակարգի շրջանում պաշտոնական մակարդակով գոյություն ունեցող միապետական գաղափարախոսության փոխարեն, հեղափոխությունից հետո դասագրքերում արմատավորվեց աստվածապետական սկզբունքներին նվիրված գաղափարախոսությունը: Տարրական պրոցեսի պարսկերեն լեզվի, իսլամական մշակույթի, աստվածաբանության և իսլամական աշխարհայացքի (մահմեդական պրոցեսների համար) և կրոնական հավատալիքների (կրոնական փոփոխումներին պրոցեսների համար) դասագրքերի տեքստերը կազմվեցին մի այնպիսի ձևով, որպեսզի իրագործվի «իսլամական հանրապետության ֆադաբացու միասնական դաստիարակչական պրոցեսը»:

Դաստիարակչական գործընթացի հիմնական նպատակ էր հայտարարվում «իդեալական իսլամական անհատականության ձևավորումը»: Դասագրքերում գաղափարական առումով առանձնացվեցին երկու սկզբունքներ՝ կրոնը և հայրենասիրությունը: Կրոնական փոփոխումներին համար նախատեսված դասագրքերում հատուկ ուշադրություն էր դարձվում տարբեր կրոնների ներկայացուցիչների միջև հարաբերությունների էթիկային: Ընդհանուր առմամբ ԻԻՀ դասագրքերի կողմից առաջարկվող արժեքային համակարգը կողմնորոշվում էր դեպի

«ներդաշնակ անհատի» դաստիարակումը, անհատ, որի «ինտելեկտուալ ազատությունը» գուցորդվում է «բարձր սոցիալական ակտիվության» հետ:

Ուսումնական նյութերի թեմատիկայի փոփոխությունը հիմնականում վերաբերում էր հումանիտար ցիկլի առարկաներին և գաղափարական ուղղվածությանը: Բնագիտական բովանդակության դասագրքերի նյութերը որևէ էական փոփոխության չենթարկվեցին: Հետևողականորեն կիրառված «փափագի» («մաքազործման») համապետական ֆաղափականության հետևանքով դպրոցի սնօթեմների պաշտոններից համատարած հեռացվեցին տվյալ համայնքի ներկայացուցիչները: Իրենց պաշտոններում մնացին միայն ֆիչ թվով, այն էլ բնագիտական առարկաների ուսուցիչները: **1981** թվականից սկսած ԻԻՀ դպրոցական կրթության համակարգում սկսեց գործել «հոգևոր դաստիարակի» ինստիտուտը:

Նրա հիմնական խնդիրն էր աջակցել «աշակերտների իսլամական դաստիարակության» գործին: **1982** թ. ապրիլի **25**-ին կրթադաստիարակչության նախարարության գերագույն խորհուրդը շրջաբերական հրեց հայկական դպրոցներին, որում ասվում էր, որ կրոնը պետք է դասավանդվի պարսկերեն լեզվով: Հայ և մյուս կրոնական փոքրամասնությունների կրոնի դասագիրքը ևս պետք է լիներ պարսկերեն: Այդ կերպ ասած, հայ աշակերտը ֆրիստոնեությունը պետք է յուրացներ իսլամի տեսանկյունից: Թեքրանի թեմական խորհուրդը շատ լուրջ, կես առ կես ֆննարկեց այդ որոշումը և եկավ այն եզրակացության, որ եթե դա գործադրվի, կրոնական փոքրամասնությունները պետք է ուրանան իրենց կրոնն ու ընդունեն իսլամը: Միաժամանակ իսլամական իշխանությունները սկսեցին փոխել հայոց դպրոցների տեսուչներին, նշանակելով այնպիսի մարդկանց, որոնք բացարձակապես ծանոթ չէին հայ ժողովրդի կրոնական ու ազգային առանձնահատկություններին:

Քիչ ժամանակ անց, առհասարակ օտարերկրյա բուսր դպրոցները, այդ թվում նաև կրոնական փոքրամասնությունների դպրոցները, միառժամանակ փակվեցին: Դա հայության վնասական ընդվզման պատճառ դարձավ: Կազմակերպվեցին բողոքի ցույցեր և գործադուլներ: Իշխանությունները վերանայեցին իրենց որոշումը և կրոնական փոքրամասնությունների դպրոցները կրկին սկսեցին գործել: **80**-ական թվականներին վերաբացվեցին նաև օտարերկրյա դպրոցները: Փակվեց նաև կրոնը պարսկերեն լեզվով դասավանդելու հարցը:

Այսպիսով, իրողությունն այն է, որ տարբեր ժամանակներում իրանական իշխանությունները փորձել են սահմանափակել կամ իսպառ արգելել հայկական դպրոցների գործունեությունը: Այդ ֆաղափականության հետևանքով զգալի թվով հայ ծնողներ գերադասել են իրենց երեխաներին տալ պարսկական և կամ ոչ հայկական դպրոցներ: Ներկայումս ևս, հատկապես Թեքրանում, այդ երևույթը որոշակի տարածում է գտել: Ընդհանրացնելով վերևում ասվածը, կարելի է արձանագրել, որ **1979** թ. հեղափոխությունից հետո ստեղծված իսլամական վարչակարգի օրոք հայկական դպրոցների կապակցությամբ էական փոփոխություններ տեղի չունեցան: Ավելի ճիշտ կլինի ասել, որ ըստ էության ամեն ինչ մնաց նույնը: Երկրում ստեղծված նոր վարչակարգը կարիք ուներ ստանալու նաև կրոնական

փոփրամասնությունների աջակցությունը իր ֆադաֆական դեռևս անկայուն հիմքերն ամրապնդելու համար, ուստի որոշ հարցերում, այդ թվում նաև կրթության, գնաց որոշակի գիշումների:

Համայնֆային այդ «ազատությունները» իրանահայությանը կրկին հնարավորություն ընձեռեց բուռն թափ հաղորդել դպրոցաժինությանը և հայկական դպրոցներում հայերի դաստիարակության հիմքերի ամրապնդմանը: Իսլամական իշխանությունների դիրքերի աստիճանական կայունացումը, պետության կողմից հայ համայնֆի նկատմամբ որդեգրած որոշ «ազատականացման» ֆադաֆականությունը անմիջապես տվեց իր դրական պտուղները:

Իսլամական վարչակարգի պայմաններում Իրանի հայ համայնֆն ունի կուռ՝ կայացած համայնֆային ինստիտուտներ՝ եկեղեցիներ, դպրոցներ, մարգական և մշակութային միություններ և ազգային իշխանություններ, որոնք հավաֆական ջանքերով համակարգում են համայնֆային կյանֆն ու գործունեությունը: Ի՞նչ վիճակում են գտնվում ներկայումս Իրանի հայկական դպրոցները: Առհասարակ այդ երկրում միջնակարգ կրթության համակարգը եռաստիճան է և բաղկացած է տարրական, միջնակարգ և ավագ դպրոցներից:

Ուսումնառությունը դպրոցում սկսվում է 7 տարեկանից: Ուսումնական տարին սկսվում է արևային հիջրայի իրանական օրացույցով Մեհր ամսի 1-ից (համապատասխանում է Գրիգորյան օրացույցի սեպտեմբերի 20-21-ին), ավարտվում է խոբրդ ամսին (հունիսի 20-21-ին): Բոլոր դպրոցներում ուսուցումն անվճար է: Մրագրային առարկաներ դասավանդող ուսուցիչները վարձատրվում են պետության կողմից, իսկ ծրագրից դուրս հայոց լեզուն և կրոն դասավանդողներին վճարում է ազգային առաջնորդարանը, որն այդ նպատակով աշակերտությունից զանձում է որոշակի գումար: Իրավական առումով Իրանում «հայկական դպրոց» գոյություն չունի, ֆանի որ երկրի բոլոր դպրոցները դե յուրե ընդգրկված են ժողովրդական կրթության ընդհանուր համակարգի մեջ:

Գոյություն ունեն միայն պետական դպրոցներ, որոնցում կազմակերպված է հայ ընտանիքների (որպես կրոնական փոֆրամասնություններին պատկանող հավաֆականության) երեխաների ուսուցումը: Ընդ որում, հանրակրթական առարկաների գձով ուսուցման աղջ գործընթացը տեղի է ունենում պարսկերեն (ֆարսի) լեզվով: Համաձայն հաստատված պետական ծրագրի, այդ դպրոցներում շաբաթական որոշակի ժամերի ֆանակով աշակերտները հնարավորություն ունեն սովորելու հայոց լեզու և գրականություն, հայ ժողովրդի պատմություն և կրոն: Տղաների և աղջիկների ուսուցումը, ինչպես ընդունված է ամբողջ երկրում, տեղի է ունենում անջատ, սակայն նույն ծրագրով:

Տարրական դասարաններում պարսկերեն լեզվով ուսուցանվող հանրակրթական առարկաներից դուրս սահմանավակ թվով ժամեր են հատկացվում հայոց լեզվի և պատմության ուսումնախիրմանը: Ի դեպ, հայ համայնֆի եկեղեցական և ազգային իշխանություններին հաջողվել է պետության առջև հիմնավորել այն ֆաստը, որ ազգային լեզուն մեր կրոնի, Սուրբ գրքի լեզուն է, ուստի թե՛ կրոնական և թե՛ ազգային նշանակություն ունի: Ուստի հայոց լեզուն կրթության բովանդակության մեջ ընդգրկվել է որպես ծխական լեզու, այսինֆն լեզու, որով կատարվում են

կրանական ծիսակատարությունները, ադոբֆներն ու երգերը: Ծիսական լեզվի ուսուցմանը տրվել է 4 ժամ, ևս 2 ժամ կրոնի համար:

Այսինքն հայկական դպրոցներում առակերտները հայ ժողովրդի պատմությանը ծանոթանում են միայն կրոնի դասերի շրջանակներում: Ուսուցիչներն իրավասու են փոփոխություններ մտցնել ծրագրում և կրոնին նախատեսված ժամերն օգտագործել պատմություն կամ լեզու դասավանդելու համար: Իրանի հայկական դպրոցներում մայրենի լեզվի դասավանդումը կատարվում է արևելահայերենով:

Հայերեն լեզվին հատկացված ժամաֆանակը չափազանց քիչ է լեզվի իմացության բավականին բարձր մակարդակ ապահովելու համար, ուստի բնականաբար հայկական դպրոցների շրջանավարտները չունեն հայ գրական լեզվին տիրապետելու բավարար կարողություն: Առկա է նաև համապատասխան ծրագիր ազգային գեղարվեստական դաստիարակության վերաբերյալ:

Ամբողջ ուսուցումը կազմակերպված է մրցակցային գործընթացի ձևով, երբ խրախուսվում են լավագույնները: Իրանում կրթության նախարարությունը սահմանել է պետական չափորոշիչներ, որոնք պարտադիր են երկրում գործող բոլոր, այդ թվում նաև հայկական դպրոցների համար: Պաշտոնապես հաստատված հարաբերությունների շրջանակներում պետության և հայկական դպրոցների հարաբերություններն ընդհանուր առմամբ բնորոշվում են որպես համագործակցային: Հայկական դպրոցներում ամրացված են իրանական պետական դրոշները, փակցված են իման Խոմեյնիի և երկրի առաջնորդ Սեյիդ ալի Խամենեյիի նկարները: Դպրոցները կանոնավոր կերպով տոնում են իրանական ազգային տոները: Հայկական ազգային և եկեղեցական տոներ նշելիս հայկական դպրոցներում իրանական խորհրդանիշների հետ մեկտեղ թույլատրվում է նաև փակցնել հայկական խորհրդանիշներ:

Ուսուցման բոլոր երեք աստիճաններում մանկավարժներն ու առակերտները դրսևորում են առավելագույն խանդավառություն (էնտուզիազմ) արտադասարանային աշխատանքներ կատարելու վրա: Արտադասարանային աշխատանքի ժամերը օրենքով սահմանափակված չեն, ուստի դրանք հայեցի դաստիարակության հիմնական միջոցներից են: Լրացուցիչ պարապմունքների այդ գործունը առավելագույնս օգտագործվում է հայ համայնքի երեխաներին մայրենի լեզվին, հայ ժողովրդի պատմությանը և մշակույթին ծանոթացնելու համար: Հայկական համայնքը իրավունք ունի լրացուցիչ վարձատրելու այն ուսուցիչներին, որոնք պարապմունքներ են անց կացնում ինչպես ազգային ծրագրով, այնպես էլ արտադասարանային եղանակով: Իրանում մանկավարժական գործընթացի մեջ կենտրոնական դեմքը համարվում է ոչ թե դպրոցի տնօրենը, ինչպես ընդունված է մեր դպրոցներում, այլ տեսուչը: Տեսուչների թվում կան ինչպես հայեր, այնպես էլ իրանցիներ:

Հարկ է զեռտել, որ հայկական համայնքի սեփականություն հանդիսացող շենքերում ու տարածքներում իրականացվող բոլոր միջոցառումները չեն սահմանափակվում իսլամի օրենքներով (այսինքն այդ միջոցառումներին տղաներն ու աղջիկները մասնակցություն են բերում միասին), սակայն իրանցիների մասնակցությունը այդ

միջոցառումներին խիստ սահմանափակված է իրանական օրենքներով, ավելի ճիշտ արգելված է: Հայկական դպրոցների ուսուցիչների վարձատրության չափը որոշում է պետությունը:

Որպես կանոն, ուսուցիչների աշխատավարձը ցածր է, ուստի լավ ուսուցիչները այլ, բարձր վարձատրվող աշխատանք գտնելու դեպքում թողնում են դպրոցը: Համայնքի ազգային իշխանությունները միջոցներ չունեն, կամ ցանկություն չեն դրսևորում միջոցներ գտնելու, որպեսզի հրավիրեն մասնագետ ուսուցիչներ: Բարեբախտաբար վերջին տարիներս հնարավորություն է ստեղծվել, որպեսզի իրանահայ ուսուցիչները վերապատրաստման դասընթացներ անցնեն Հայաստանում, որտեղ կազմակերպվում են սվյուռֆահայ ուսուցիչների վերապատրաստման անվճար դասընթացներ: Հայկական դպրոցներն իրենց ընթացիկ ծախսերը հոգալու համար կանգնած են որոշակի դժվարությունների առջև: Դպրոցական շենքերից շատերը հնացել են և կարիք ունեն հիմնական նորոգման: Հայկական դպրոցների ծագումով հայ ուսուցչական կազմի մեծ մասը գտնվում է Հայ Հեղափոխական Դաճակցություն կուսակցության ազդեցության տակ:

Դժբախտաբար համայնքում վերջին տարիներս պատահում են դեպքեր, երբ հայ ծնողներն իրենց երեխաներին տալիս են պարսկական դպրոց, որի հետևանքով հայկական դպրոցներ հաճախ երեխաների թիվը նվազում է: Արտագաղթի պատճառով հայկական դպրոցների և ազգային մանկապարտեզների աշակերտների թիվը ևս միտում ունի նվազելու: Իրանի հայաբնակ քաղաքներում աշակերտների թվի գնալով նոսրացման պատճառով հայկական դպրոցներ են փակվում: Օրենքը թույլ է տալիս, որ հայ աշակերտ չունենալու դեպքում հայկական դպրոցները փակվեն, կամ դրանք վերածվեն պարսկականի: Սակայն այս բոլորով հանդերձ պետք է խոստովանել, որ նույնիսկ նկարագրված այդ դժվարին պայմաններում, իրանահայ դպրոցները բավականին հաջող են կատարում իրենց հայապահպանման առաքելությունը:

Ներկայումս Իրանում առկա է մոտ 50 հայկական դպրոց: Թեհրանի հայկական դպրոցներն են. «Արաբս» օրինորդաց դպրոց (տարրական և ուղեցույց), ունի 284 աշակերտ, տնօրենն է Անի Մանուկյանը, «Արարատ» օրինորդաց դպրոց (տարրական և ուղեցույց), ունի 263 աշակերտ, տնօրենն է՝ Նասրարան Ղասեմին, «Գոհար» սղայոց դպրոց (ուղեցույց), ունի 106 աշակերտ, տնօրեն՝ Վահե Բաբայան, «Գյուլբենգյան» սղայոց դպրոց (տարրական), ունի 105 աշակերտ, տնօրեն՝ Զավադ Ուչալ, «Շանթ» սղայոց դպրոց (տարրական), ունի 142 աշակերտ, տնօրեն՝ Համիդ Թեյմուրի, «Մարիամյան դպրոց» (ուղեցույց), ունի 90 աշակերտ, տնօրեն՝ Մեհրաբան Դիվբանդ, «Թունյան» օրինորդաց դպրոց (տարրական), ունի 183 աշակերտ, տնօրեն՝ Սուսան Հեզմաթի, «Թունյան» օրինորդաց դպրոց (ուղեցույց), ունի 130 աշակերտ, տնօրեն՝ Գիթի Էյվազի, «Նաիրի» սղայոց դպրոց (տարրական), ունի 172 աշակերտ, տնօրեն՝ Ֆաթեմի Բեհնամ, «Նաիրի» սղայոց դպրոց (ուղեցույց), ունի 136 աշակերտ, տնօրեն՝ Թեյմուր Արեգումանդ, «Ռոստոմ» սղայոց դպրոց (տարրական), ունի 81 աշակերտ, տնօրեն՝ Մոհամմադ Ռեզա Ֆարահաբադի:

Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում հայկական բոլոր դպրոցները պետական են, դասավանդումը կատարվում է պետության կողմից հաստատված ծրագրերով ու երաժխավորված դասագրքերով: Մասնավոր դպրոցներ գոյություն չունեն: Բոլոր հայկական 99 դպրոցները պետական կրթական համակարգի կազմի մեջ են և պարտադիր իրականացնում են պետական կրթական ծրագիրը: ԻԻՀ սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ ենթակետում ասվում է. Իրանի դպրոցներում բոլորի համար և բոլոր մակարդակներով «ապահովել անվհար ուսուցում և ֆիզիկական դաստիարակություն, ինչպես նաև բարձրագույն ուսուցման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծում և ընդլայնում»: Սահմանադրության 30-րդ հոդվածը ըստ էության կրկին անդրադառնում է այդ հարցին: Նրանում ասվում է. «Կառավարությունը պարտավոր է մինչև միջնակարգի ավարտը յուրաքանչյուրին ապահովել անվհար ուսուցում և կրթություն, ընդլայնելով բարձրագույն անվհար կրթության ցանցը, ընդհուպ մինչև երկրի ինֆրաբավության հասնելը»: Հայ Առաքելական Եկեղեցին և հայկական միություններն իրենց հնարավորությունների սահմաններում աջակցում են սոցիալապես անապահով ընտանիքների երեխաներին ուսման հարցում:

Եթե գնահատելու լինենք ազգային կրթության վիճակը Թեհրանում և մյուս քաղաքներում, ապա պետք է նշել, որ ընդհանուր առմամբ այն բարձր է (հատկապես բնագիտական առարկաների գծով): Հայկական դպրոցների շրջանավարտները որպես կանոն դպրոցում ձեռք բերած գիտելիքների հիման վրա կարողանում են ընդունվել իրանական և արտասահմանյան համալսարաններ: Ի դեպ, իրանական բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում կրթական փոփոխմանությունները սովորում են ընդհանուր հիմունքներով:

Իրանում մեծ թիվ չեն կազմում հայ այն ծնողները, որոնք ցանկանալով հնարավորին չափ արագ իրենց զավակները ինտեգրվեն հյուրընկալ հասարակության հետ՝ այդ նպատակով նրանք իրենց երեխաներին ուղարկում են պարսկական դպրոցներ: Միջնակարգ դպրոցների հայ շրջանավարտների մի մասը գերադասում է կրթություն ստանալ իր պատմական հայրենիքում, Հայաստանի բուհերում: Նրանց մի ոչ մեծ մասը (հատկապես ունենալով ընտանիքների զավակները) ձգտում է կրթություն ստանալ Եվրոպայում, ԱՄՆ-ում, Կանադայում և այլ զարգացած երկրներում:

Ներկայումս Եվրոպայի հեղինակավոր ուսումնական հաստատություններում սովորում են որոշակի թվով իրանահայ երիտասարդներ: Կասկածից վեր է, որ այդ հաջողությունները ձեռք են բերվում շնորհիվ ներհամայնային դաստիարակության համակարգի կողմից դրսևորած նկունության: Այդ համակարգը, բացի վերը հիշատակվածներից, ներառում է հասարակական միջոցառումների մի ամբողջ համալիր, որոնց ընթացքում, օրինակի համար, Թեհրանի, Սպահանի և այլ քաղաքների բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների հայ ուսանողները օգնություն են ցուցաբերում իրենց կրտսեր ազգակիցներին: Այդ ուսանողների նախաձեռնությամբ կազմակերպվում են նաև տարբեր առարկաների գծով մրցույթներ, որոնց նպատակն է առանձին առարկաների գծով բարձրացնել աշակերտների գիտելիքների մակարդակը:

Բացի այդ, միջին դասարանների հայ աշակերտները, հայ ուսանողների ղեկավարությամբ առանձին առարկաների և թեմաների շուրջ գրում են ռեֆերատներ, որոնք ընթերցվում և քննարկվում են ենթարկվում գիտական

խմբակներում: Իրանում գործում է «Հայ ուսանողների ընկերակցություն» կազմակերպությունը, որը նշված աշխատանքներում կատարում է վերին աստիճանի օգտակար գործ:

Հարկ է նշել, որ Իրանում ստեղծված կրթության պետական համակարգը և այդ բնագավառում գործող օրենսդրությունը ընդհանուր առմամբ ապահովում է հայերի, որպես կրոնական փոքրամասնության, ազգային ինքնության պահպանումը կրթության բնագավառում:

Սակայն անհրաժեշտ է հատուկ շեշտել այն իրողությունը, որ կրթության բնագավառում ազգային ինքնության պահպանման գործում էական դեր է խաղում բուն հայ համայնքի բարձր կազմակերպվածությունը: Ոչ պակաս կարևոր դերակատարություն ունի նաև ընտանիքը, որը նախանձախնդիր է իրենց գավակների կրթության ու հայեցի դաստիարակության գործում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր ժողովրդի տարաբնույթ վայրիվերումներով լի պատմության ընթացքում բազմաթիվ են այն դեպքերը, երբ հանգամանքների բերումով, հայության մեծ հատվածներ ստիպված են եղել լքել իրենց հայրենիքն ու նախնիների հողը և բնակություն հաստատել օտար ափերում:

Այս կարգի արտագաղթերի արդյունքում աշխարհի տարբեր երկրներում ձևավորվել են հայկական համայնքներ, որոնց մի մասի պատմությունը կարճ է տևել, իսկ մյուսները կարողացել են նոր տեղում արմատներ գցել, զարգանալ ու բարգավաճել, միաժամանակ գերծ մնալ ուժացումից՝ պահպանելով իրենց հայկականությունը և դավանաբանական նույնականությունը:

Հենց այս վերջինների թվին է պատկանում Իրանի հայ համայնքը:

Համայնքն աչքի է ընկնում հայկական ինֆնության պահպանման բարձր մակարդակով: Իրանում ապրող հայերի ինֆնության պահպանման և ազգային դաստիարակության գործում բացառիկ դեր է դարձրել:

Իրանում ապրող մեր հայրենակիցները կարևորում են դարձրելի և ուսուցիչների առաքելությունը՝ քաջ գիտակցելով, որ հայի ինֆնության հարատևությունը, հայ մնալու երաշխիքը պայմանավորված են հենց դպրոցի ու ուսուցչի գոյությամբ ու գործությամբ:

Գրականության ցանկ

1. Պատմություն Ասորպատականի հայոց թեմական կենտրոնական դպրոցի, Թեհրան, 1981թ.
2. Մարտիրոսյան Հ. Հ., Իրանահայ գաղութի պատմությունից
3. Անեմյան Հ., Հիւստտակարան ու պատկերացույց Թեհրանի «Իսրայել Սահակյան» դպրոցների, Թեհրան, 1961,
4. «Վերածնունդ», 1947 թ., 12-13 նոյեմբերի:
5. «Հայրենիքի ձայն», 1966, 6-ը նոյեմբերի:
6. Աբրահամյան Ա. Գ., Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, Երևան, հատ. Ա, 1964, հատ. Բ, 1967
7. <https://iran.mfa.am/hy/community-overview/>
8. <http://www.encyclopedia.am/pages.php?bId=1&hId=273>